

Upor proti dolgčasu: Slovenski punk 1977-1987

Rebellion Against Boredom: Slovenian Punk 1977–1987

Pino Hiti Ožinger

<https://doi.org/10.64651/8-1-1>

IZVLEČEK

Pojav punka v Sloveniji na koncu 70. let predstavlja prenos uporniške subkulture, ki je nastajala na kapitalističnem Zahodu v socialističen kontekst, ki nato predpisuje svoje tokove razvoja. Slovenija je bila tudi prva izmed jugoslovanskih republik, v katerih je nastajal punk in zato lahko predvsem v Ljubljani vidimo enega izmed glavnih centrov jugoslovanske alternativne kulture. Predstavljen je nastanek punka v Sloveniji, njegov razvoj in razmislsek o vrsti upora, ki ga je predstavljal. Punk v Sloveniji je bil hkrati političen in protipolitičen, saj je poskušal odpirati meje izražanju, ki ni imelo opore v takratnem večinskem političnem diskurzu. Predstavljena je tudi pot pankerske teorije v liberalne okvire novonastajajoče civilne družbe v Sloveniji.

Ključne besede

punk, civilna družba, politika, socializem, Slovenija, subkultura, upor

ABSTRACT

The emergence of punk in Slovenia at the end of the 1970s represents the transference of a rebellious subculture that was emerging in the capitalist West into a socialist context, which then prescribed its own currents of development. Slovenia was also the first of the Yugoslav republics in which punk emerged, and therefore Ljubljana in particular can be seen as one of the main centres of Yugoslav alternative culture. The papers presents the origins of punk in Slovenia, its development and a reflection on the type of rebellion it represented. Punk in Slovenia was both political and anti-political, as it attempted to open up the boundaries of expression that had no foundation in the dominant political discourse of the time. The paper also presents the path punk theory took into the liberal framework of the newly emerging civil society in Slovenia.

Keywords

punk, civil society, politics, socialism, Slovenia, subculture, rebellion

PRVA FAZA PUNKA

Eden prvih posnetkov Pankrtov, Kino Triglav, 15. oktober 1977

Arhiv Boga Pretnarja V: Gržinič, Marina in Jovita Pristovšek, (ur.). Slovenski Punk in Fotografija: Pregledna Razstava. Ljubljana: Založba ZRC, 2023, 8.

Začetek punka v Sloveniji v smislu aktualnega kulturnega proizvoda lahko zamejimo s 17. oktobrom 1977, ko so na Gimnaziji Moste nastopili le 14 dni pred tem ustanovljeni Pankrti. Skladbe, ki so jih igrali, so bile večinoma priredbe tujih, predvsem Sex Pistols in The Clash, prevedene in prebesedene v slovenščino. Izvirnik, ki so ga igrali na tem koncertu, je bil *Lepi in Prazni*, katerega besedilo si je Peter Lovšin na odru »kar malo sproti zmišljeval«. Zato različica, ki se pojavi na njihovi debitantski plošči *Dolgcajt* iz leta 1980, verjetno nima enakega besedila kot tista, ki so jo slišali poslušalci leta 1977, je pa to verjetno prva izvirna slovenska punk pesem.¹ Zato nam lahko nekaj pove o vrsti upornišva, ki so ga predstavljali Pankrti na

¹ »Pero Lovšin: O zgodovini Pankrtov (I. del).« 24ur. Dostopno na: <https://www.24ur.com/ekskluziv/glasba/pankrti-40-let-intervju-pero-lovsin.html?focus=1> (dostop: december 2024).

začetku. To je bilo uporništvo za voljo uporništva samega, gnal pa sta ga dolgčas in splošna nevera v simbole uradne državne ideologije:

»Ni več upanja
povozu ga je tank
kva nej počnemo drugca
k da šibamo punk.«

Ključno je bilo torej prepričanje, da tok zgodovine stoji pri miru, punk pa služi temu, da ga spet požene naprej. To se je dogajalo v ozadju prvih znakov gospodarske krize v Jugoslaviji, poleg tega pa bolj specifično v ljubljanskem okolju, ki mu je manjkalo nočno življenje. Bari so se zaprli ob devetih zvečer in ceste so bile prazne.² Občutek dolgčasa v družbenem življenju se je zato povezal z občutkom dolgčasa v političnem življenju, ki je bilo zaznamovano z nefleksibilnostjo in nadzorom, ki ga je izvajala Komunistična partija nad kulturo, iz tega dolgčasa pa je nastal *Dolgcajt*. »Ideologija« Pankrtov odmeva tudi v njihovem prvem singlu iz leta 1978 *Lublana je Bulana* (izdan skupaj z *Lepi in Prazni*), katerega besedilo sestoji iz dolgočasnega opisa Ljubljane, presekanega z vzklikajočim ponavljanjem naslova pesmi.

V letih od 1978 do 1980 je bilo ustanovljenih še nekaj novih punk glasbenih skupin, a prava eksplozija se je začela leta 1980.³ Takrat je izšel že omenjeni *Dolgcajt*, nato pa je naslednje leto bil razprodan festival Novi Rock 81. Nekatere najbolj odmevne skupine, ki so bile del tega prvega vala, so bile: Kuzle (Idrija), Šund (Idrija), Indust-bag (Metlika), Bulldogi (Ljubljana), Otroci Socializma (Ljubljana), O!Kult (Medvode), Kuga (Ljubljana), Grupa 92 (Ljubljana), Via Ofenziva (Ljubljana), Berlinski zid (Ljubljana), Gnile Duše (Ormož), Čao Pičke (Ljubljana), Lublanski psi (Ljubljana) in Center za Dehumanizacijo (Maribor).⁴ Igor Vidmar je bil skupaj z društvom ŠKUC

2 Mulej, Oskar. »"We Are Drowning in Red Beet, Patching Up the Holes in the Iron Curtain": The Punk Subculture in Ljubljana in the Late 1970s and Early 1980s.« *East Central Europe*, 38 (2011), 377.

3 Prav tam, 379.

4 Vidmar, Igor. »SLO-Punk 1977-1987: Maximum Impact.« *Maximum Rocknroll*, 374 (2014), 83.

aktiven skozi celotno obdobje slovenskega punka s promocijo in izdajanjem tovrstne glasbe. On ta močni porast v gibanju okoli leta 1980 pripisuje Radiu Študent, saj razen piratskih radijev, takrat v Srednji Evropi naj njemu ne bi obstajalo nič primerljivega, kaj šele drugod v Jugoslaviji ali pa v Vzhodnem bloku.⁵ Morda lahko le v tem, institucionalnem smislu mladinsko uporništvo v poznih 70. letih in v 80. letih, povežemo z uporništvom protestnikov iz leta 1968, saj je ta uspel vzpostaviti kanale, po katerih se je lahko pozneje učinkovito pretakal punk.⁶ Ideološko pa seveda med uporniškima gibanjema ni veliko povezav. Študentje leta 1968 so imeli določene materialne zahteve, punk kot gibanje pa je bilo politično decentralizirano, enotno zgolj v nekem splošnem prizadevanju za »širjenje mej svobode«. To seveda ne pomeni, da punk ni bil političen. Določene pesmi iz tega obdobja neposredno kritizirajo politično delovanje države iz različnih perspektiv.

To je opazno že pri Pankrtih, ki so sicer v številnih vidikih delovali »protipolitično«, vendar lahko vsako sleherno protipolitično sporočilo paradoksnostno razumemo kot politično. Na pesmi *Sedemnajst*, na primer, kritizirajo Zvezo socialistične mladine Slovenije in jo opisujejo kot organizacijo, ki mladim pere možgane in jih oblikuje v profesionalne politike, ki ne znajo razmišljati sami zase.⁷ Bolj izrazito politični pa so bili na primer O!Kult, ustanovljeni leta 1982, ki na pesmi *Tovariši – Čigavi?* pojejo o dvoličnosti partijskega birokratskega razreda, ki ni v pravem stiku z delavstvom. Prav tako so iz leve politične perspektive vzklikali Grupa 92, da delajo *Od Šestih do Dveh*, in da »se jim sanja, da so avtomati«. Nekakšen odmik od tega proletarskega punka, a vseeno političen, pa je predstavljala pesem *Vahid* skupine Kuzle. Pesem je zanimiva, saj politično kritiko nacionalizma, ki je navkljub uradnemu sloganu *bratstva in enotnosti* bil latenten v slovenski družbi, kombinira z bolj osebno emocionalno ljubezensko vsebino, kar je sicer bolj značilno za poznejšo *hardkor* sceno:

5 Prav tam, 82.

6 Radio Študent ni bila edina radijska postaja, po kateri se je širil punk. V Idriji, kjer so igrali Kuzle in Šund, Radio Študent niso prejeli. So pa po nacionalnem radiju poslušali tuji punk prek oddaje Rokenrol v Vsako Slovensko Vas Andreja Šifrerja. Glej: Čibej, Boris. »Šund« *Maximum Rocknroll*, 378 (2014), 74.

7 Mulej, »"We Are Drowning in Red Beet"«, 379.

»Vahid, Vahid, kam pa greš
Vahid, Vahid, sej veš da tja ne smeš
Vahid, Vahid, pejt domov
Vahid, Vahid, pozab na njen naslov!«

Kuzle, Idrija, julij 1981

Vojko Flegar V: Gržinič in Pristovšek, (ur.): Slovenski Punk in Fotografija, 74.

Punk je torej, če se je tako opredeljeval ali pa ne, vsekakor bil političen in je predstavljal določeno obliko upora. Upora proti čemu? O tem se takrat pankerji niso strinjali. Nekaj je bilo upora proti državi, nekaj proti ustaljenim kulturnim normam, nekaj pa proti sami atmosferi dolgčasa. A dovolj je bilo, da punk namerno postavi obliko diskurza, ki je ni bilo mogoče umestiti v hegemonsko obliko, ki jo je predpisoval jugoslovanski samoupravni socializem. KPS je namreč v punku prepoznala zase nevarno obliko upora že leta 1979, ko je Dimitrij Rupelj v reviji *Teleks* za ploščo Pankrtov *Lublana je bulana* in *Lepi in Prazni* zapisal: »To morate preslišati!«. ⁸ Bolj nazorno pa je oblast reagirala leta 1981 s t. i. »nazi pank afero«. To se je zgodilo po dveh

8 Rupelj, Dimitrij. »To morate preslišati.« *Teleks*, 4, 26. 1. 1979, 11. V: Bavčar, Igor, ur. *Punk pod Slovenci*. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS, Republiška konferenca ZSMS, 1985, 120.

dogodkih, ki sta kulturno »legitimirala« punk: festival Novi Rock 81 in pa izdaja posebne številke revije *Problemi* z naslovom Punk-Problemi.⁹ Več punkerjev je policija aretirala, mučila in jih silila v podpis izjave, da so člani neonacistične stranke. Nad mladoletnimi naj bi se celo bolj znašala kot nad polnoletnimi. Glavni uradni razlog za aretacijo naj bi bilo grafitiranje kljukastih križev po *Johnny Rotten square*¹⁰ v centru Ljubljane, kar pa je po

Johnny Rotten Square, Medex,
Ljubljana, marec 1981

*Vojko Flegar V: Gržinič in Pristovšek, (ur.).
Slovenski Punk in Fotografija, 75.*

pričanju obtoženih bila čista provokacija, ki ni imela dejanskih nacističnih motivacij.¹¹ Nato je Zlatko Šestinc v *Nedeljskem dnevniku* 22. novembra začel obtoževati pankerje nacizma in anarhizma.¹² Oblast je tako skozi policijo in medije poskušala utrditi svoje meje diskurza in v njih umestiti punk, da bi ga lahko nato odstranila. Punk ni predstavljal ustaljene prakse samokritike znotraj partije, poleg tega tudi ni bil izrazito protikomunistična sila (oziroma je ta bil le, če je bil tudi protikapitalistična, protifašistična itd.). Zato so bili pankerji označeni za nacistе in anarhistе, saj jih je lahko oblast le na ta način kritizirala. Preprosto ni razumela jezika, ki ga je punk sporočal, zato ga je prebesedila v svojega. Leta 1982 je tudi Mestna konfe-

renca SZDL razpravljala o drugi številki *Punk-Problemov* in prišla do stališča, da je ta »v samem pristopu anarhoidna, kot tudi v nasprotju z našo

9 Vidmar, Igor. »Poslednja sodba – epilog "nacipunkovske" afere.« *Mladina*, 17, 26. april 1984, 6–7. V: Lovšin, Peter, ur. *PUNK je bil prej: 25 let punka pod Slovenci*. Ljubljana: Cankarjeva založba, Ropot, 2002, 186.

10 Tako so ga imenovali pankerji, ki so se tam družili.

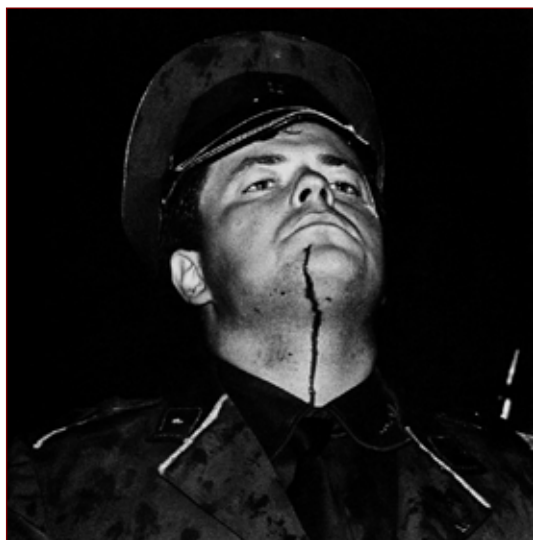
11 Bitenc, Brane. »Pogovor Braneta Bitenca z Alenko Puhar, decembra 1981.« V: Bavčar, *Punk pod Slovenci*, 485–488.

12 Vidmar. »Poslednja sodba.« V: Lovšin, *PUNK je bil prej*, 186

stvarnostjo, načeli družbene prakse in idejnostjo samoupravne socialistične družbe.«¹³

DRUGA FAZA PUNKA

Nazi punk afera je bila iz perspektive vlade uspešna v smislu, da je punk postavila nekoliko bolj na obrobje, a vseeno ga ni uspela utišati. Po eni strani je v punku sprožila še večjo provokativno reakcijo. Tako je Igor Vidmar 13. maja 1984 na uradni praznik službe državni varnosti po Radiu Študent zavrtel Nico, ki je prepevala »nacistično himno« in tako »preverjal budnost sil reda.«¹⁴ Novi Rock pa se je zgodil vsakoletno. Na Novem Rocku 82 je nastopil Laibach, ki muzikalno ni spadal v punk, a je bil z gibanjem vseeno tesno povezan. Takrat je prvi vokalist Laibacha Tomaž Hostnik v vojaški uniformi satiriziral avtoritarizem, nakar je nekdo vanj vrgel steklenico.¹⁵ Sliko Hostnika, ki krvavi, a še vedno pokončno stoji, je Laibach ovekovečil v raznih grafičnih materialih in umetniških razstavah.

Tomaž Hostnik (1961–1982), Laibach.
Novi Rock 82, Ljubljana.
Jane Štravs V: *Gržinič in Pristovšek*, (ur.).
Slovenski Punk in Fotografija, 106.

13 Leskovšek, Viktor. »Stališča MK SZDL Ljubljana o "Punk Problemih".« V: Lovšin, *PUNK je bil prej*, 164.

14 Žerdin, Ali H. »Kratki kurz zgodovine panka.« V: Lovšin, *PUNK je bil prej*, 50.

15 Tomaž Hostnik 08. 11. 1961–21. 12. 1982 Dostopno na: <https://www.laibach.org/tomaz-hostnik/> (dostop: december 2024).

Alternativna scena se je v letih 1982 in 1983 nekoliko razdrobila. To je bilo tako zaradi glasbene diverzifikacije kot zaradi omenjenega političnega pritiska, ki ni bil samo medijski, temveč tudi materialen, saj so pankerje preganjali iz zbirališč (med drugim Johnny Rotten square) in jim nehali streči v številnih barih.¹⁶ Tako Marjan Ogrinc leta 1984 opisuje razdrobitev scene na »punkerje, diskoidne šminkerje, nezadovoljno tiho večino in (praktično) nezainteresirance.«¹⁷

Čeprav lahko celotno alternativno sceno prištejemo punku kot njeno sopotnico (npr. z Laibachom ali pa celo z Janijem Kovačičem, ki je bil sceni blizu in je bil tudi politično angažiran v svojem ustvarjanju), je z razvojem drugih zvrsti ta odnos postajal nekoliko bolj oddaljen. Tako je bil s punkom že od začetka prepleten novi val, ki se je glasbeno z njim ujel na področju podiranja ustaljenih glasbenih struktur, a je bil bolj dovzeten za vplive pop glasbe. Meja med punkom, novim valom in preostalimi rock ter pop zvrstmi je postajala vedno bolj opredeljena proti sredi 80. let, v nasprotju z začetkom, ko je bil pogosto kar celoten *underground* poimenovan za punk, tudi če zvrsti ni sledil glasbeno.¹⁸ V strukturo so se vrivale tudi nekatere bolj »umetne« klasifikacije, kot je bil »krasni novi pop«, kot so organizatorji Novega Rocka 83 in 84 poimenovali nekatere skupine, bolj dovzetne za vplive electropopa.¹⁹ Andrej Hiti Ožinger, moj oče, ki je na Novem Rocku 84 nastopil s »krasni novi pop« skupino Klinika za cinike, še vsekakor šteje to glasbo pod okrilje novega vala. Spominja pa se, da se je alternativna scena drobila in da so se tudi v vsakdanjem življenju novovalovci vedno manj družili s pankerji, čeprav so se med seboj načeloma poznali.²⁰

V tej razdrobljeni atmosferi se je (večinoma mlajši) del pankerjev, ki je bil potisnjen na rob, radikaliziral in nastopila je faza hitrejšega, agresivnej-

16 Ogrinc, Marjan. »Ni nam do tega, da bi postali zgodovina.« V: Bavčar, *Punk pod Slovenci*, 95.

17 Prav tam, 94.

18 Andrej Hiti Ožinger (osebna komunikacija, 6. 12. 2024).

19 Bašin, Igor. *Novi rock: rockovska prireditve v Križankah: 1981-2000*. Maribor: Subkulturni azil, 2006, 118.

20 Andrej Hiti Ožinger (osebna komunikacija, 6. 12. 2024).

šega *hardkor panka* (*hardcore punk*).²¹ Odmevne skupine v tem obdobju so igrale v kletnih prostorih Kersnikove ulice 4, po tem, ko so pankerjem leta 1983 prepovedali uporabljati klet 4. bloka študentskega naselja, poimenovano »Disko Študent« ali kar »Disko FV« po gledališki skupini FV 112/15. Zato je bil *hardkor* pretežno koncentriran v Ljubljani, nekatere skupine pa so bile: Discharge, Stres Državnega Aparata, Tožibabe, (le delno *hardkorovski*) Niet, Uporniki Brez Razloga, Odpadki Civilizacije, 2227, Grdi Umazani Zli, Quod Massacre in Tretja Kategorija.²² *Hardkor* je v manjši meri obstajal tudi izven Ljubljane, na primer s skupino Polska Malca iz Posavja.

Tožibabe – Dežuje videospot, Ljubljana 1986
Korda, Neven. Korda-art. www.korda-art.si

Nekateri aspekti *hardkorovske* scene so bili v svojem nazoru še vedno politični v podobnem smislu kot punk iz prve faze – torej protipolitični

21 Poleg tega je veliko starejših glasbenih skupin okoli tega časa prenehalo z delovanjem zaradi obveznega služenja vojaškega roka.

22 Žerdin. »Kratki kurz zgodovine panka.«, 48.

represiji (ki so jo občutili na lastni koži)²³, dolgočasnemu vzdušju samoupravnega socializma in dvoličnosti birokratskih »starcev«. Hkrati pa so bila besedila načeloma bolj introspektivna in osebna. Glasba je poudarjala tudi tesnoba, ki je prišla z občutkom propadanja socialistične Jugoslavije. Za razliko od ameriške in britanske *hardcore* scene se *straight edge* (*hardcore* subkultura, ki zavrača uživanje drog in alkohola ter včasih tudi mesa) v Sloveniji ni prijel. Tožibabe pa so se zgolj hecale, da so *straight edge*.²⁴

Tožibabe – Dežuje

»Mokre, puste ceste

Dežuje

Hodim

Okrog mene ljudje

Ne vidim

Ne slišim

Ne čutim

Okrog mene ljudje

Strah me je

Poskušam teci

Poskušam zbežati

Ne morem se premakniti

Kri«

U.B.R. – Podražitev

»Lažni ljudje umetnega življenja,

lastniki kompenziranih duš,

naviti za novi dan,

vedno gledate v stran!

Podražite mojo dušo,

ki se na cesti prodaja.

Podražite moj obstoj,

za srečno življenje!«

23 Mojca Krisch – Krischka (osebna komunikacija, 18.2.2025).

24 Prav tam.

Tako Božo Rakočević, basist U.B.R. leta 1984 odgovarja na vprašanje, o čem govorijo njihova besedila:

»Naši teksti so bolj taki osebni, ane, ker itak majo vsi ti punk, hardkor bendi politične tekste in itak je že vse, kar je bilo možno, že bilo izpovedano. Vse proti sistemu, policiji, ne vem kva, mislim, nima smisla sploh... (proti vojni) ja, proti vojni pa itak.«²⁵

Šlo je torej za nek korak k večji individualizaciji upora na glasbenem nivoju. Med seboj pa je bila *hardkor* scena zelo tesno povezana in močno naperjena proti komercializaciji. Zato so bile skupine načeloma sumničave do Novega Rocka. Tožibabe so pravile, da so se jim organizatorji zamerili, a bi igrale, če igrajo tudi druge skupine. Davidu Kržišniku, pevcu 2227, se je zamerila publika, ki »sploh ne pozna skupin«, ampak bi igrali v primeru ekskluzivnega *hardkor* večera, sicer pa je Novi Rock »*mass media kurac*«. Kljub temu je Niet igral na Novem Rocku 84 z zelo odmevnim koncertom, a Niet druge *hardkor* skupine načeloma »*niso jebale*«. ²⁶ Pri Nietih je bila od preostale *hardkor* scene drugačna tudi mentaliteta. Oni naj bi imeli jasno načrtano pot glasbenega ustvarjanja, medtem ko je večini *hardkorovcev* bilo bolj pomembno ohranjanje lastne identitete outsider umetnikov. Tako strogo zaprtost scene Mojca Krisch – Krischka iz Tožibab tudi označuje za enega izmed razlogov za njen poznejši propad. ²⁷

Hardkor na začetku ni dobival enake podpore kot skupine iz prve faze punka. Igor Vidmar, skozi katerega so skupine morale priti, če so želele dobiti kakršno koli podporo *hardkorovcev*, takrat ni maral. ²⁸ A z vse večjo popularnostjo so mu Tožibabe leta 1986 postavile ultimatum, da bodo igrale

25 *Ljubljanska hard-core scena*, izdaja na VHS. Režiserja Neven Korda Andrič in Radmila Pavlovič. Ljubljana: FV Video, 1984. Dostopno na: <https://www.youtube.com/watch?v=wPv9SIGTHu0> (dostop: december 2024), 8:14.

26 *Ljubljanska hard-core scena*, 27:30.

27 Krischka (osebna komunikacija, 18. 2. 2025).

28 Prav tam.

na Novem Rocku, če bodo nastopile tudi druge *hardkor* skupine (III. kategorija, 2227, G.U.Z.) in so se tako izborile za *hardkor* večer.²⁹

Niet je imel tudi bolj eksplicitno politične pesmi. Ena izmed njih je *Ritem človeštva*, ki dobro ponazarja pankerski svetovni nazor, ki zganja upor proti vsaki obliki oblasti:

»In vsaka oblast pomeni policijo
in vsaka policija je orožje v surovih rokah
in vsako orožje prinaša trpljenje
in vsako trpljenje se sprevrže v upor
in vsak upor tiho preraste v revolucijo
in revolucija prinaša novo oblast«

PUNKOV EPILOG

Hardkorovci so tako izvajali svojo radikalizacijo pankerskega upora, pri njih pa je že leta 1984 vladalo vzdušje, da punk umira. V nekem smislu so imeli prav, saj so ves čas delovanja posameznih glasbenih skupin prekinjala notranja trenja in še posebej obvezni vojaški rok,³⁰ hkrati pa je ekspliciten politični pritisk nad punkom sredi osemdesetih let nekoliko popustil, kar je pomenilo, da lahko vlada vsrka kritiko vase in jo tako pasificira. V marksističnem centru CK ZKS so zaposlili Marino Gržinič in Vlasto Vičič, ki sta bili obe povezani z alternativnim pankerskim gibanjem. Punku pa se je približevala tudi ZSMS, ki so jo Pankrti v sedemdesetih letih kritizirali v pesmi *Sedemnajst*, zdaj pa se je ta organizacija poskušala priljubiti alternativi kot alternativna politična opcija.³¹

29 Bašin. *Novi rock*, 59–60.

30 Med *hardkorovci* je bila načeloma bolj prisotna uporaba ugovora vesti in drugih načinov izogibanja služenju vojaškega roka, a je vseeno ta pritisk prizadel tudi njih. Vir: Mojca Krisch – Krischka (osebna komunikacija, 18. februar 2025).

31 Repe, Božo. »Vloga slovenskega punka pri širjenju svobode v samoupravnem socializmu sedemdesetih let.« V: Lovšin, *PUNK je bil prej*, 64.

Punk je tako s svojo institucionalizacijo počasi izzvenel do leta 1987, ko so Pankrti odigrali svoj zadnji uraden koncert. Epilog jugoslovanskega punka v Sloveniji pa zaznamujejo trije dogodki. Prva je t. i. plakarna afera, ko je umetniška skupina Novi Kolektivizem, povezana z Laibachom skozi Neue Slowenische Kunst, na natečaj za najboljši plakat za dan mladosti 1987 poslala sliko, osnovano na podobi nacističnega umetnika Richarda Kleina, in z njo zmagala. S tem so se porogali primerjavam politične opozicije s fašizmom, afera pa je za posledico imela ukinitve praznovanja dneva mladosti.³²

Dan mladosti, zavrtnjeni osnutek plakata, 1987
Novi kolektivizem. <http://nsk.mg-lj.si/si/artist/novi-kolektivizem/>

Drugi dogodek je bil proces proti četverici oz. afera JBTZ (Janez Janša, Ivan Borštner, David Tasić, Franci Zavrl) leta 1988, za katero je punk služil kot glasbena spremljava. 21. junija 1988 so namreč Pankrti na Kongresnem trgu v protest proti aretaciji civilistov in nižjega oficirja odigrali »En nš koncert, ki ni političen.«

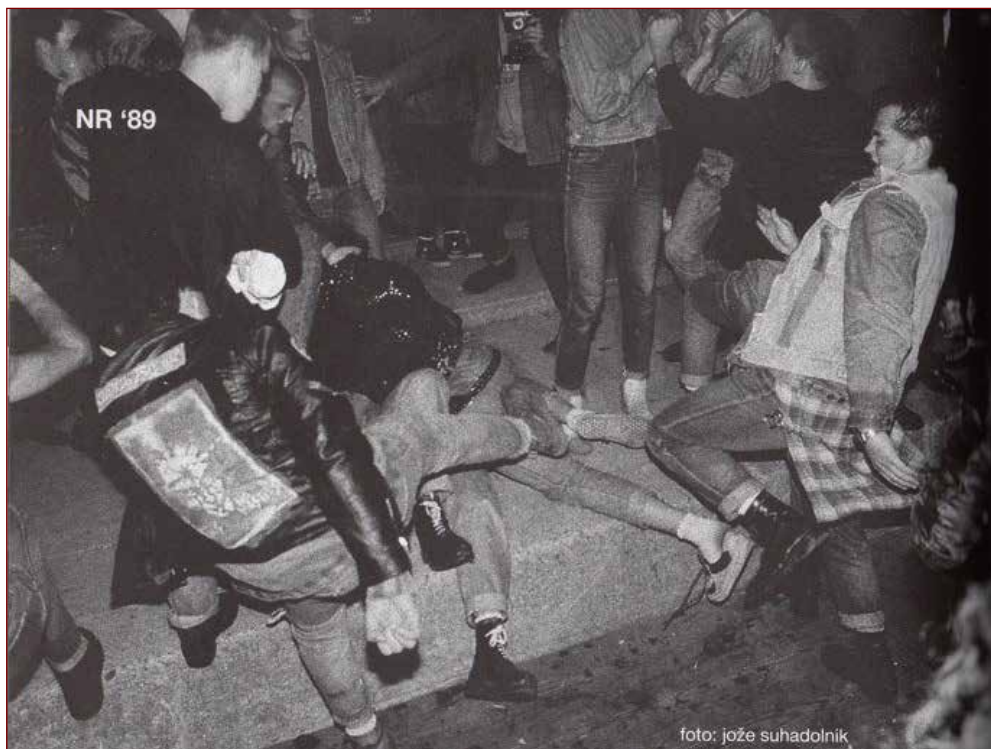
Na njem je odmevala priredba italijanske partizanske pesmi *Bandiera Rossa*, ki je ironično sporočala konec socializma v Sloveniji.³³

Tretji dogodek se je zgodil na Novem Rocku 89, ko je skupina petnajstih obritoglavcev (naci pankerjev) zabodla in do nezvesti pretepla beograj-

32 Novi kolektivizem. Dostopno na: <http://nsk.mg-lj.si/si/artist/novi-kolektivizem/> (dostop: december 2024).

33 Žerdin. »Kratki kurz zgodovine panka.« V: Lovšin, *PUNK je bil prej*, 53

skega metalca in zbrcala vinjeno petnajstletnico.³⁴ Če so na začetku osemdesetih let bili neonacistični pankerji v glavnem mit, ki ga je oblast propagirala, da je lahko zatirala punk, so ob koncu osemdesetih let ob naraščanju nacionalizma in propadanju socializma postali realnost.

Pretep na Novem Rocku 89
Suhadolnik, Jože. V: Bašin. Novi rock, 70.

CIVILNA DRUŽBA IN PREHOD V POLITIČNO

V čem je bila upornost slovenskega punka? Vsekakor lahko njegov začetek razumemo kot »upor proti dolgčasu«, dolgčas pa moramo razumeti kot politično čustvo. Če je imel sistem socialističnega samoupravljanja svoje

34 Bašin, Novi rock, 133.

pomanjkljivosti, je bila za punk ključna predvsem ta, da je bil *dolgočasen*. Nenehni sestanki, ki so zaznamovali jugoslovansko formo delavske participacije in demokracije, niso zadostovali pankerskemu prizadevanju za bolj energično in ekspresivno participacijo v družbi. Naposled je seveda punk izražal tudi bolj specifične kritike – proti militarizmu, nacionalizmu in dvoličnosti politikov. A »upor proti dolgčasu« se je ohranil skozi ta celotni razvoj, tudi pri *hardkorovcih*, ki so pa bili že zdolgočaseni nad eksplicitnimi političnimi temami in so zato v svojem ustvarjanju prešli na bolj osebno, individualno raven.

Za Punk se je uveljavljal tudi poskus ustvarjanja lastne uporniške teorije. Ta se je razvijala predvsem skozi krog intelektualcev, zbranih okoli revije Problemi. Paradoksen odnos punka do politike v letu 1982 v Problemih zelo dobro ilustrira sociolog in član Pankrtov Gregor Tomc:

Punki se zavedajo, da je temeljna značilnost vsake ideologije v tem, da nikoli ne realizira svoje vsebine. Zato punker ne sodeluje v vladajočem svetu. S tem bi svojo odtujenost le internaliziral in svojo drugačnost izgubil. Bodočnost, kot jo prikazuje ideologija, je fiktivna. V tem smislu postane tudi beg iz dominantnega sveta emancipatoren. Punk je v svojem bistvu torej ne-ideološki. V trenutku, ko punker sprejme ideologijo dominantnega sveta, preneha biti punker, izstopi iz subkulturnega in stopi v dominanten svet. Punk je apolitičen. Vzeti politiko za resnega partnerja v diskurzu punka bi bilo smešno.³⁵

A razvoj punka nakazuje na to, da je sčasoma svojo apolitičnost opustil in za svojo »končno rešitev vprašanja dolgčasa« izbral formalno kapitalistično liberalno demokracijo, osvobojeno pretežnih sestankovanj, ne pa tudi političnih elit in policijske ter vojaške represije. S tem ne mislim nujno posameznih glasbenih skupin, čeprav so bili npr. Pankrti še kar aktivni na tem področju. Idrijska punk scena je bila skozi ves ta čas še kar levo politično usmerjena in naklonjena socializmu:

35 Tomc, Gregor. "ApoKaliPTični PARADIŽ." *Problemi: revija za kulturo in družbena vprašanja*, 20/221 (1982), 10.

»Ja, bili smo proti sistemu, ampak nismo razmišljali na kapitalističen način. Bili smo bolj levičarski kot hinavski sistem. Lahko bi rekli, da smo bili leninisti ali anarhisti.«³⁶

S tem mislim bolj punk, kot se je manifestiral v svoji »uradni teoriji« na simpozijih, v Problemih in na Radiu Študent. Treba je poudariti, da je med glasbeniki in teoretiki vladala tudi nekakšna napetost. Čeprav so se med seboj te akterji do določene mere potrebovali, da so lahko skupaj ustvarjali pojmovni aparat, ki se »bori proti sistemu«, so se pankerji pogosto »delali norca« iz tako rekoč vzvišenih teoretikov. Krischka pripoveduje zgodbo o snemanju oddaje na Radiu Študent, v kateri so tehnika spravile ob živce in jih je vrgel ven iz studia. Ko se je to zgodilo se je Iztok Saksida, ki je celo noč pisal kritiko (oddaja je bila vnaprej napisana) razjezil in imel mesece dolge spore s Tomažem Mastnakom v javni tribuni.³⁷ Vladala je torej včasih trnasta dvojnost, a hkrati recipročnost med teorijo in kulturo.

Konec osemdesetih let se je punkerska kritika integrirala v širše »civilnodružbeno« gibanje za osamosvojitve in se zavezala z ZSMS, za katero je sam Slavoj Žižek, ki je pisal za Probleme, predlagal, da se preimenuje v Liberalno stranko in je z njo leta 1990 nastopil na volitvah.³⁸ Poleg Problemov pa velja omeniti še Novo Revijo, ki je pretežno vplivala na razvoj slovenske politične desnice po osamosvojitvi. Zanj Tine Hribar piše, da: »Brez stresa, ki ga je v politiki in kulturi povzročilo dveletno delovanje Pankrtov, tudi pobude za Novo revijo v letu 1980 ne bi bilo.« In da brez valovanja okoli pankrtov (punka v občem) komunistična oblast sploh ne bi pristala na začetek izhajanja Nove revije leta 1982.³⁹

Posvojitve pojma civilne družbe v slovenskem intelektualnem diskurzu je pravzaprav proizvod punkovskega gibanja. Od sredine osemdesetih let

36 Lapanja, Bojan. "Kuzle" *Maximum Rocknroll*, 378 (2014), 83.

37 Krischka (osebna komunikacija, 18. februar 2025).

38 Zajc, Marko. »ZSMS iz družbenopolitične organizacije v politično stranko.« *Prispevki za novejšo zgodovino*, 57/1 (2017), 200.

39 Hribar, Tine. »Pankrti, tovariši in drugi.« V: Lovšin, *PUNK je bil prej*, 6.

so se kot del civilne družbe čutili tudi *hardkorovci*, ki so sicer imeli zapleten odnos s teoretiki.⁴⁰ Kot glavni pobudniki tega pojmovnega aparata med glasbeniki pa izstopajo Pankrti. Tako Tomc, ki je leta 1982 pisal o popolni apolitičnosti punka in smešnosti prijateljevanja punka s politiko, leta 1989 ugotavlja, da je teorija civilne družbe v kontekstu punka »odražala potrebo po pojmovnem aparatu, ki bi zunaj ideologije samoupravnega socializma omogočal diskusijo o tem ključnem problemu.« tj. »nujnost samozaščite pred samovoljo oblasti.« in zaključí z ugotovitvijo, da »potrebujemo danes mladinsko gibanje, ki bi se zavzemalo za samostojno Slovenijo.«⁴¹

Pojem civilne družbe je zato bistven za razumevanje razvoja slovenskega punka iz »antipolično političnega« v političnega v prvi vrsti in izrazito liberalističnega. »Krivdo ali zaslugo« za vnos tega pojma v javno rabo si je prilastil Tomaž Mastnak, ki je pojem na simpoziju o punku *Kaj je alternativa* novembra 1983 uporabil ironično. Mastnak je namreč prevzel obtožbo konservativne struje ZKS, da naj bi mladinska alternativna gibanja spodbujala »anarholiberalizem« (kar spominja na starejše obtožbe v nacipunk aferi) in ji pritrtil. Zavzel se je za »anarholiberalizem« in predlagal alternativo uradnim političnim okvirom v formi »socialistične civilne družbe«.⁴² Tako je bil v teorijo nepovratno kodificiran spor med državo in avtonomno nedržavno družbeno organiziranje, ki so ga pankerji v praksi občutili dve leti prej, v nacipunk aferi.

Potem je ta pojem sprožal številne polemike, a na koncu ostal dokaj nedefiniran. Bistvena za ta razvoj je bila ločitev civilne družbe iz socialističnih in marksističnih okvirov, četudi so obstajali teoretiki, ki so jo poskušali obdržati tam. Pojem je v marksistični literaturi namreč uveljavljen predvsem zaradi Gramscija, ki civilno družbo definira kot skupek tistih institucij in ljudi, ki niso eksplicitno politični (šola, cerkev, zasebne asociacije, časo-

40 Krischka (osebna komunikacija, 18. februar 2025).

41 Tomc, Gregor. *Druga Slovenija: Zgodovina mladinskih gibanj na Slovenskem v 20. stoletju*. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS, 1989, 132.

42 Mastnak, Tomaž. *Civilna Družba*. Ljubljana: Založba ZRC, 2023, 105–106.

pisi, intelektualci itd.)⁴³ in skozi katero država gradi konsenz za ohranjanje svoje hegemonije. Nov koncept civilne družbe v Sloveniji pa je bil dokaj prazen in pogosto ločen od teh marksističnih temeljev. Razumel se je v novih družbenih gibanjih, od katerih je bila glavna alternativna glasbena scena s punkom v ospredju, pa tudi v gibanju zelenih in feminističnih gibanjih. In to ni bilo razumljeno kot del državnega ideološkega aparata, temveč kot ravno nasprotje ali korekturo državni samovladi. Med teoretiki, ki so poskušali »rešiti« civilno družbo v okrilju marksizma, sta bila Adolf Bibič in Anton Bebler, ki sta se oprla predvsem na Marxov *O judovskem vprašanju*. Bibič je o njej razmišljal kot o nečem, kar bi lahko prijateljevalo tudi s teorijo samoupravljanja.⁴⁴

Koncepcijo civilne družbe v socializmu in razprave o njej pojmem ne kot alternativo socialističnemu samoupravljanju, marveč kot bistveni aspekt le-tega. /.../ Socialistično samoupravljanje, ki ga seveda ne povezujem samo z Marxom, razumem ravno kot alternativo tako anarhizmu kot državnemu socializmu, ki oba zanikata pomen in implikacije protislovja med civilno družbo in politično državo v socializmu. Ravno zaradi povezave med problematiko civilne družbe in socialističnega samoupravljanja vidim v oživitvi kategorije civilne družbe – kakorkoli so diskusije o njej še konceptualno nerazvite, raznovrstne in včasih premalo ostre v razlikovanju – novo spodbudo za dialog o odprtih vprašanjih sodobnosti in jutrišnjega dne, posebej socializma in samoupravljanja.⁴⁵

V zborniku *Socialistična civilna družba?* Iz leta 1985, ki so ga uredili bolj liberalistično naravnani teoretiki civilne družbe, pa sta Frane Adam in Darka Podmenik ugotavljala, da civilna družba nujno nasprotuje samoupravni formi socializma, saj slednja temelji na harmoniji med državo in družbo in odmiranja države v obliki asociacije svobodnih proizvajalcev, medtem ko se demokratizacijski procesi, povezani s civilno družbo, zana-

43 Martin, James. »Antonio Gramsci«, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Edward N. Zalta in Uri Nodelman (ur.). 13. januar 2023. Dostopno na: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2023/entries/gramsci> (dostop: avgust 2025).

44 Mastnak, *Civilna družba*, 146–147.

45 Bibič, Adolf. »Civilna Družba v socializmu?« *Teorija in praksa*, 23/11 (1986), 1211–1212.

šajo na poglobljanje razlike med državo in družbo. Demokratizacija Jugoslavije bi zato pomenila politični pluralizem (ki takrat še ni pomenil večstrankarskega sistema), neodvisno sfero javnosti (ki jo izvajajo civilno-družbena gibanja) in pravna država, ki »zagotavlja legalne možnosti za izražanje in izkazovanje civilne družbe in neodvisnih sfer javnosti.«⁴⁶ Teoretiki so se tako popolnoma ločili od marksističnih okvirov – eksplicitno so trdili, da izhajajo iz »postmarksističnih« teoretičnih izhodišč, četudi so leta 1985 še vedno zagovarjali neko obliko socializma.⁴⁷ Kmalu so opustili tudi te socialistične okvire in začeli koncipirati civilno družbo eksplicitno kot kritiko socializma.⁴⁸

Protest v podporo JBTZ, Kongresni trg, Ljubljana, 1988.

BoBo V: RTV SLO. Pred natanko 30 leti se je z aretacijo Janše začela afeta JBTZ. 31. maj 2018. <https://www.rtvlo.si/slovenija/30-let/aktualno/pred-natanko-30-let-se-je-z-aretacijo-janse-zacela-afeta-jbtz/456567>

46 Mastnak, Tomaž. (ur.) *Socialistična Civilna Družba?*. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS, Republiška konferenca ZSMS, 1985, 22–25.

47 Prav tam, 16.

48 Mastnak, Civilna družba, 162.

SPECIFIKA PANKERSKEGA UPORNIŠTVA

Mastnak vidi pankersko eksplikacijo antimarksistične civilnodružbene kritike prav v *hardkor* sceni. Citira besedilo pesmi U.B.R:

»Revolucija je kurba
Diktatura proletariata
Je laž in utopija«

Hardkor naj bi se od tistih postulatov, ki poskušajo civilno družbo spraviti pod okrilje samoupravnega socializma odmaknil strukturno, tako da je prelomil povezavo med teorijo in prakso in se odpovedal sodelovanju v revolucionarnem emancipatornem družbenem gibanju.⁴⁹ A mislim, da so bili ti nastavki v slovenskem punku prisotni že od začetka, četudi so se v *hardkoru* izrazili najostreje. Teza *Dolgcajta* je bila namreč v tem, da se nič ne premakne naprej, in da tisti, ki imajo monopol nad družbenimi premiki, torej politiki, postavljajo lažno, dolgočasno krinko. Odgovor na dolgčas in dvoličnost so našli v neizproslem »šibanju punka«, tj. antinormativnemu provokativnemu izražanju, ki ga vlada ni bila sposobna zajeti na svojih temeljih. Po policijski represiji in tesnobnosti, ki jo je povzročal takrat dejansko razpadajoč sistem, ni čudno, da so pankerji čutili pripadnost v civilnodružbeni agitaciji, ki ni želela imeti nič skupnega s socializmom, saj ta skozi celotno obdobje od Pankrtov pa do *hardkora* ni znal odgovarjati na njihove tegobe.

Naj se vrnem k vprašanju o tem, kakšno obliko upora je predstavljal punk v Sloveniji. Je bil to upor proti državi? Da, če je bila država za pankerje hinavska in represivna tvorba. Je bil to upor proti socializmu? Da, če je bil socializem sistem, ki je vzpostavljal določene diskurzivne meje, povezane s »hinavsko« in »represivno« državo ter zavračal vse onkraj teh meja. Je bil to upor proti politiki? Da, če je politika mehanizem delovanja hinavske države. Je bil to upor proti dolgčasu? Da, če dolgčas razumemo kot produkt vzpostavitve teh diskurzivnih meja, ki utesnjujejo posameznika in mu

49 Mastnak, *Civilna družba*, 165.

vsiljujejo konformizem. Je bil to reakcionaren kapitalistični upor? Da, če je kapitalizem takrat v domišljiji mladine predstavljal najbližjo možno alternativo uradnim sistemskim okvirom, in ki je bil povezan z modernizacijskimi obljubami novorazvijajoče civilne družbe.

Pri tem zadnjem odgovoru pa je treba poudariti, da punk ni bil strogo navezan na sam kapitalizem. Če upoštevamo, da se je »boril proti vsem sistemom« ter tudi dejstvo, da so se nekateri punk ustvarjalci opisali za levičarske in antikapitalistične, vidimo, da je punk po kapitalizmu posegel glede na svoj specifičen zgodovinski položaj, ne pa nujno iz lastnih paradigmatških izhodišč. Mislim tudi, da večina takratnih pankerjev danes ni posebej zadovoljna z družbenopolitično formacijo, ki je nastala po slovenski osamosvojitvi. Zato ne smemo punka odpisati kot reakcionarnega v svojem bistvu. Temu botruje tudi dejstvo, da punk v Sloveniji živi še danes, v zelo drugačnih okoliščinah kot takrat. Ta zgodba pa še ni dokončana.

VIRI IN LITERATURA

Bašin, Igor. Novi rock: rockovska prireditve v Križankah: 1981–2000. Maribor: Subkulturni azil, 2006.

Bavčar, Igor, (ur.). *Punk pod Slovenci*. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS, Republiška konferenca ZSMS, 1985.

Bibič, Adolf. »Civilna Družba v socializmu?« *Teorija in praksa*, 23/11 (1986): 1203–1212.

Čibej, Boris. »Šund« *Maximum Rocknroll*, 378 (2014): 74–78.

Gržinič, Marina in Jovita Pristovšek, (ur.). *Slovenski Punk in Fotografija: Pregledna Razstava*. Ljubljana: Založba ZRC, 2023.

Korda-art. Dostopno na: www.korda-art.si (dostop: februar 2025).

Ljubljanska hard-core scena, izdaja na VHS. Režiserja Neven Korda Andrič in Radmila Pavlovič. Ljubljana: FV Video, 1984. Dostopno na: <https://www.youtube.com/watch?v=wPv9SIGTHu0> (dostop: december 2024).

Lapanja, Bojan. »Kuzle« *Maximum Rocknroll*, 378 (2014), 80–83.

Lovšin, Peter, (ur.). *PUNK je bil prej: 25 let punka pod Slovenci*. Ljubljana: Cankarjeva založba, Ropot, 2002.

Martin, James. »Antonio Gramsci« *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Edward N. Zalta in Uri Nodelman (ur.). 13. januar 2023. Dostopno na: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2023/entries/gramsci> (Zadnja sprememba: Pomlad 2023. Dostop: februar 2025).

Mastnak, Tomaž. *Civilna Družba*. Ljubljana: Založba ZRC, 2023.

Mastnak, Tomaž, (ur.). *Socialistična Civilna Družba?*. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS, Republiška konferenca ZSMS, 1985.

Mulej, Oskar. »We Are Drowning in Red Beet, Patching Up the Holes in the Iron Curtain": The Punk Subculture in Ljubljana in the Late 1970s and Early 1980s.« *East Central Europe*, 38 (2011), 373–389.

Novi kolektivizem. Dostopno na: <http://nsk.mg-lj.si/si/artist/novi-kolektivizem/> (dostop: december 2024).

»Pero Lovšin: O zgodovini Pankrtov (1. del).« 24 ur. Dostopno na: <https://www.24ur.com/ekskluziv/glasba/pankrti-40-let-intervju-pero-lovsin.html?focus=1> (dostop: december 2024).

»Pred natanko 30 leti se je z aretacijo Janše začela afera JBTZ.« *RTV SLO*. Ljubljana: rtvslo.si, 31. 5. 2018. Dostopno na: <https://www.rtvsl.si/slovenija/30-let/aktualno/pred-natan-ko-30-let-se-je-z-aretacijo-janse-zacela-afeta-jbtz/456567> (dostop: februar 2025).

Tomaž Hostnik 08. 11. 1961 – 21. 12. 1982. Dostopno na: <https://www.laibach.org/tomaz-hostnik/> (dostop: december 2024).

Tomc, Gregor. »ApoKaliPtični PARADIŽ.« *Problemi: revija za kulturo in družbena vprašanja*, 20/221 (1982), 6–16.

Tomc, Gregor. *Druga Slovenija: Zgodovina mladinskih gibanj na Slovenskem v 20. stoletju*. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS, 1989.

Vidmar, Igor. »SLO-Punk 1977–1987: Maximum Impact.« *Maximum Rocknroll*, 374 (2014): 82–84.

Zajc, Marko. »ZSMS iz družbenopolitične organizacije v politično stranko.« *Prispevki za novejšo zgodovino*, 57/1 (2017):187–204.

Slikovno gradivo

Slika 1. *Eden prvih posnetkov Pankrtov, Kino Triglav, 15. oktober 1977*. Arhiv Boga Pretnarja V: Gržinič, Marina in Jovita Pristovšek, (ur.). *Slovenski Punk in Fotografija: Pregledna Razstava*. Ljubljana: Založba ZRC, 2023, 8.

Slika 2. *Kuzle, Idrija, julij 1981*. Vojko Flegar V: Gržinič, Marina in Jovita Pristovšek, (ur.). *Slovenski Punk in Fotografija: Pregledna Razstava*. Ljubljana: Založba ZRC, 2023, 74.

Slika 3. *Johnny Rotten Square, Medex, Ljubljana, marec 1981*. Vojko Flegar V: Gržinič, Marina in Jovita Pristovšek, (ur.). *Slovenski Punk in Fotografija: Pregledna Razstava*. Ljubljana: Založba ZRC, 2023, 75.

Slika 4. *Tomaž Hostnik (1961-1982), Laibach. Novi Rock 82, Ljubljana*. Jane Štravs V: Gržinič, Marina in Jovita Pristovšek, (ur.). *Slovenski Punk in Fotografija: Pregledna Razstava*. Ljubljana: Založba ZRC, 2023, 106.

Slika 5. *Tožibabe – Dežuje videospot, Ljubljana 1986*. Korda, Neven. Korda-art. Dostopno na: www.korda-art.si (dostop: februar 2025).

Slika 6. *Dan mladosti, zavrtni osnutek plakata, 1987*. Novi kolektivizem. Dostopno na: <http://nsk.mg-lj.si/si/artist/novi-kolektivizem/> (dostop: december 2024).

Slika 7. *Pretep na Novem Rocku 89*. Jože Suhadolnik. V: Bašin, Igor. *Novi rock: rockovska prireditve v Križankah: 1981-2000*. Maribor: Subkulturni azil, 2006, 70.

Slika 8. *Protest v podporo JBTZ, Kongresni trg, Ljubljana, 1988*. BoBo V: »Pred natanko 30 leti se je z aretacijo Janše začela afera JBTZ.« RTV SLO. Ljubljana: rtvslo.si, 31. 5. 2018. Dostopno na: <https://www.rtvlo.si/slovenija/30-let/aktualno/pred-natanko-30-leti-se-j-e-z-aretacijo-janse-zacela-afere-jbtz/456567> (dostop: februar 2025).

POVZETEK

Začetek punka sega v leto 1977 z nastopom Pankrtov. Njihova besedila, kot na primer *Lublana je bulana* in *Lepi in prazni*, izražajo upor proti dolgčasu in politični pasivnosti. Punk se je v tem obdobju razvil kot gibanje, ki je hkrati kritiziralo oblast in zavračalo participacijo v politiki z njo, s čimer se je uveljavil kot antipolitičen izraz upora. V začetku 80. let se punk razširi z več novimi skupinami (Kuzle, Šund, O!Kult, Grupa 92, itd.), v ospredje pa pride tudi aktivna vloga Radia Študent in ŠKUC-a pri promociji te scene. Uporništvo punka v Sloveniji se ideološko razlikuje od uporništva iz leta 1968, saj ni imel jasno načrtanih ciljev – bil je decentraliziran in predvsem usmerjen v razbijanje rigidnih struktur izražanja. Reakcija oblasti na punk je bila sprva precej močna. Leta 1981 je izbruhnila »nazi-punk afer«, ko so bile punk skupine obtožene nacizma in anarhizma – kar je oblast uporabila za diskreditacijo in represijo. Pankerji so bili zaslišani in fizično napadeni, nekateri tudi podvrženi mučenju. Ta dogodek kaže, da je bila oblast nezmožna razumeti diskurz punka in ga je zato poskušala nadomestiti s svojim. Druga faza punka (po 1982) je zaznamovana z večjo razdrobljenostjo alternativne scene in pojavom hardkor punka – hitrejša, agresivnejša in pogosto bolj introspektivna zvrsti. *Hardkorovci* (npr. Tožibabe, U.B.R., 2227) so zavračali komercializacijo in bili skeptični do dogodkov, kot je Novi Rock. Glasbena vsebina je vse bolj izražala osebne stiske, tesnobo in občutek propadanja sistema. Obenem pa je punk vstopal tudi v polje politične teorije. Preko revije *Problemi* in akterjev, kot sta Gregor Tomc in Tomaž Mastnak, se oblikuje pojmovni aparat civilne družbe, ki postane orodje kritike socialistične oblasti. Ta teorija postane del širšega procesa demokratizacije v Sloveniji, kasneje tudi v okviru ZSMS in gibanj za osamosvojitve. Epilog punka zajema tri ključne dogodke: 1. Plakatna afer (1987) – skupina Novi Kolektivizem prek provokativnega plakata sproži razpravo o podobnosti med totalitarizmi. 2. JBTZ afer (1988) – Punk služi kot zvočna kulisa političnih protestov. 3. Nasilje na Novem Rocku 89 – fizični napad neonacistov označuje ironičen obrat, saj so pankerski neonacisti, ki so nekoč bili le oblastni mit, zdaj postali resničnost. Na koncu je punk označen za specifičen upor: bil je upor proti državi, politiki, socializmu, konformizmu in dolg-

času. Čeprav se je na koncu zatekel k liberalni demokraciji kot alternativni, ni bil v svojem bistvu kapitalističen – temveč predvsem izraz razočaranja nad splošno družbenopolitično klimo. Punk ostaja živ tudi po letu 1987, a v drugačni obliki, ki še ni popolnoma definirana.